

**BALKIMAK FİİLİ VE OĞUZ TÜRKÇESİNDE Y- ~ B-
DEĞİŞMELİ KELİMELER**
THE VERB BALKIMAK AND Y- ~ B- ABELIAN WORDS IN OGHUZ TURKISH

Yrd. Doç. Dr. Ayten ATAY
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Abstract

There are some noun and verb derivatives of the verb “balkımak”, which explained as “shining and blazing” in different resources,: balkış “brightness, illumined”, balkı “beautiful, bright, smart”, balkır “blink, flash”, balkız “blink”, balk “blink, flash”, barkı - “shining”

The verb “balkı-” should have been the variant of the verb yalkı- “coruscate” that begins with b-. There are other samples of y- ~ b- variations: yart ~ bart (DLT. “water glass”), yudutmak ~ budutmak (DLT. To kill someone by freezing in cold), yulak ~ bulak “spring, well spring, fountain”, yoz ~ boz ~ bor “wild, unimproved and uncultivated land; uncultivated hardpan”, yaldır yaldır~ baldır baldır “gleamingly” ...

In conclusion the root of the verb “balkı-” should be searching by connecting to the verbs “yalkı- ~ yalkı- ~ ilki-” This is also the “*ya-” verb root which has derivatives like “yan-, yal-, yak-, yar-, yaru-, yaşı-”, The verb structure of “balkımak” should be illumined by connecting to the verb “yalkı-” In such a case “balkı-(~ yalkı-) was formed by adding +ı/+i to “yalk (~balk: blink, flash) the noun type which was derived from “yal-” by adding “-k”

Key Words: Turkish, balkı- ~ yalkı-, verb, shining, derivative

Öz

Çeşitli kaynaklarda “parlamak, ışık saçmak” şeklinde açıklanan ve daha çok Eski Türkçeden sonraki metinlerde gördüğümüz balkımak fiiliyle ilgili bazı isim ve fiil türevleri vardır: balkış “parlaklık, aydınlık”, balkı “güzel, parlak, süslü”, balkır “parlıt, şimşek”, balkız “parlıt”, balk “şimşek, parlıt”, barkı- “parlamak”...

Balkı- fiili, yalkı- “parıldamak” fiilinin b-’li varyantı olsa gerekir. Türkçede y- ~ b- değişiminin başka örnekleri de vardır: yart ~ bart (DLT. “su içilen bardak”), yudutmak ~ budutmak (DLT. “soğukta dondurarak öldürmek”), yulak ~ bulak “kaynak, pınar, çeşme”, yoz ~ boz ~ bor “vahşi, sürülmemiş ve ekilmemiş yer; işlenmemiş sert toprak”, yaldır yaldır ~ baldır baldır “parıl parıl”...

Sonuç olarak balkı- fiilinin kökünü yalkı- ~ yalkı- ~ ilki- fiiliyle ilgi kurarak aramak gerekir. Bu da yan-, yal-, yak-, yar- ~ yaru-, yaşı- gibi türevleri olan *ya- fiil köküdür; balkımak fiilinin yapısını ise yalkı- fiiliyle ilgi kurarak aydınlatmak gerekir. Bu durumda balkı- (~ yalkı-) fiili, yal- fiilinden -k ile yapılmış olan yalk (~ balk: şimşek, parlıt) isim şekline, +ı / +i- eklenmesiyle oluşmuş bir fiildir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, balkı- ~ yalkı-, fiil, parlamak, türev

Çeşitli kaynaklarda “ parlamak, parıldamak, ışık saçmak ” (Dilçin 1983: 24) şeklinde açıklanan ve daha çok Eski Türkçeden sonraki metinlerde gördüğümüz *balkı-* fiiline Göktürk ve Uygur metinlerinde rastlanmıyor. Eskiden yeniye diğer dönemlerde fiil şöyle geçer: Harezmi T. Kıs.Enb.da *balkı-* “ parlamak, ışıdamak ”, *balkın-* “ parlamak, ışık saçmak ” (Ata 1997b: 72) “ ÖAbdu’l-Muttalibniñ alnıda nür balkıp Ka’be tamınga tüşdi ” (180r7), “Mevlî Öazze ve celle Âdemni kamuğ körklügler birle bezedi, tişlerindin nür balkınur erdi ” (7r12) (Ata 1997a: 256, 11), Kıpçak T.de *balkı-* “ parlamak, ışıdamak ” (Toparlı vd. 2003: 23), Eski Anad. T. Dede Korkut’ta *balkı-* “parlamak, ışıdamak ” (Ergin 1997b: 37). Dede Korkut’tan şu örneği tespit ettik: “ ilerü yatan deñizi deldüm, kiçdüm, öteki úara tağun bir yanında alnı başı balkır bir er gördüm. (207-2) ” (Ergin 1997a: 202).

Tatar T.de *balkı-* “parlamak, ışıdamak ”, *balkıt-* “aydınlamak ”, *balkuv* “ parlamak işi ” (Şahin 1999: 315) “ Soñğı tapkır koyaş balkıdı: Son defa güneş parladı. ” (427/2) “Çulpan kalka, tañ ata/ Tugan cirmé balkıta: Çolpan yükselir, tan atar / Memleketimizi aydınlatır. ” (Şahin 1999: 235, 279); Anad.ağz.da *balkımak* , “parlamak, parıldamak, göz alıcı güzel olmak: Ne güzel kız, balk balk balkıyor.” (Nuh *Sincanlı-Af; Gençali *Yeşilova-Brd; *Sarayköy köyleri, Kiremitçi-Dz; Eymir *Bozdoğan-Ay vs.); *balgımak* (*Bor-Nğ), *balkımak* “şimşek çakmak ” (Nuh *Sincanlı-Af. vs.) (DS II: 508), *balkamak* “ güneş doğmak ” (Höketçe *Saimbeyli-Ada) (DS II: 507) gibi şekil ve anlamlarla geçer.

Anadolu ağızlarında “şimşek çakmak ” anlamında *balk-* ~ *balg-* fiil şekilleri de görülür: *balk-* (Hisarköyü *Sarayköy-Dz; -Ur, -Gaz, -Mr; *Reyhanlı-Hat), *balg-* (-Brd) (DS II: 508)

Balkı- fiiliyle ilgili görülen bazı isim ve fiil türevleri ise şunlardır:

Tatar T.de *balkış* “ parlaklık, aydınlık. 397/2 ” (Şahin 1999: 315); Türkmen T.de *balkıl* ve uzatılmış *balkıldamak* “ ışıdamak, parlamak, parıl parıl parlamak ” (Kara 2001: 259), *balkıldamak* “parlamak, parıldamak (göz ve yıldızlar hakkında), yıldız balkıldadı: yıldız parladı ” (Tekin vd. 1995: 46); *balkı* “ güzel, parlak, süslü ” (Dilçin 1983: 24); Anad.ağz. *balkı* “çok güzel (insan) ” (* İlgın-Kn) (DS II: 507), *balkır* “parıltı ” (-Brs, * Kemerburgaz-İst) ; *balkır* “şimşek ” (*Kadınhanı-Kn; -Ed) (DS II: 507) ; *balkız* “parıltı ”

(-Ada) (DS II: 508), *balgız* “ güzel, sevimli ” (Yayla *Tefenni-Brd) (DS II: 504), *balgız*

“ şimşek ” (Körküler *Yalvaç-Isp), *balkıs* (-Gr ve köyleri), *balkız* (Körküler *Yalvaç-Isp;

-Ba ve çevresi ; Baklalı *Çatalca-İst; -Ada; Kayapa-Ed; *Lüleburgaz ve çevresi-Krk) (DS II: 507).

Balkı- fiilinin gövdesi diyebileceğimiz *balk* kelimesi ise çeşitli kaynaklarda şöyle geçmektedir: Anad. ağz. *balk* “1.şimşek. Balk oynuyor.” (İğdir *Çivril-Dz; *Emet-Kü; *Antakya-Hat; Akkışla * Bünyan-Ky ve köyleri) (DS II: 506), “ 2. Gece açık havada ufkun herhangi bir yönünde görülen parıltı ” (-Ky ve köyleri) (DS II: 507); *balk oynamak* “ parlamak ” (Çavdarhisar *Emet-Kü) (DS II: 508); *balğ urmau* “parlamak, parıldamak, ışık saçmak ” (Dilçin 1983: 24).

Kelimenin ikileme şekli de ağızlarda kullanılır: *balk balk* “ sık sık şimşek çaktığını, açık havanın ve ayın parlaklığını anlatmak için balkımak fiilinin zarfı olarak kullanılır; parıl parıl: Havada hiç bulut yok, balk balk balkıyor. ” (-Gaz; Taşoluk *Göksun-Mr) (DS II: 507)

Balk kelimesi Anadolu ağızlarında *balık* şeklinde de görülür: *balık oynamak* “parlamak, parıldamak” (Çeliş, Kozluca, Arvatlı-Brd, -İz); *balıklamak* “parlamak, parıldamak” (Karamanlı *Tefenni-Brd) (Ds II: 508).

Balk kelimesi gibi kullanılan *bark* şekline de rastlandığını belirtmek gerekir: Türkmen T.de *bark urmak* “1. parıldamak, 2. güzel ve kesif koku yaymak” (Kara 2001: 159). Bu isimden balkımak benzeri *barkımak* “parlamak, parıldamak” (-Ks) (DS II: 508), *barkımak* “parlamak, parıldamak, ışık saçmak” (Dilçin 1983: 24) fiili yapılmıştır. Şunu belirtmeliyiz ki *balk* ve *bark* kelimeleri birbirinin aynı kelimeler değildir. Aynı fiilin r ve

l ’li gövdelerinden türemiş iki ayrı kelimedir, burada r ~ l değişimi söz konusu değildir.

Bark kelimesi, Arapça *bāriḳ* “parıldayan” (Devellioğlu 1992: 88) kelimesini hatırlatıyor. Fakat unutmamalı ki *bāriḳ* kelimesi sıfattır, Arapçada bu kelimenin isim şekli ise *bāriḳa* (şimşek, yıldırım parıltısı) dır (Devellioğlu 1992: 88), *bark* kelimesi ise isimdir.

Balk ve *balkımak* kelimeleri yansıma kelimeleri de hatırlatıyor. Hamza Zülfiyar, Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler adlı eserinde “bık bık etmek, bıkı-, bıkın-, bıkak, bıkık, bılık bılık etmek, bulk bulk etmek, bulka-” gibi önses b-’li yansıma kelime örnekleri vermiş ve bunların “kaynama, ekşime, çürüme vb. olaylarla kabarıp sönme, dalgalanmayı” anlattığını belirterek (1980: 166) parlamak anlamından bahsetmemiştir

Bize göre söz konusu *balkı-* fiili, *yalkı-* fiilinin b-’li varyantıdır, *yalkı-* fiili de

“parlamak, parıldamak” anlamıyla geçmektedir. Anadolu ağızlarıdaki *ılkı-* “serap görünmek” (-Kn) (DS VII: 2473) ile *yalkım* ~ *alkım* “gökkuşağı, ışık” (Türkçe Sözlük 1988: 53) kelimeleri karşılaştırılabilir. Tıpkı *balkı-* ~ *barkı-* benzeri *yalkı-* ~ *yarkı-* şekilleri de vardır. Kanaatimize göre *bark* kelimesi, *yark* [(Kazak T. *cark etiv* “âniden parlamak” (Oraltay 1984: 94), Kırgız T. *carka* “parıltı” (Yudahin 1988: 182)] şeklinden; *balk* kelimesi de *yalk* şeklinden değişmiştir ve bu kelimeler de *ya-l-*, *ya-r-*, *ya-ş-*, *ya-k-*, *ya-n-* gibi gövdelerinden türemiş *alkım* ~ *yalkım* “gökkuşağı” (Türkçe Sözlük 1988: 53); *yalm* “genel olarak alev” (Türkçe Sözlük 1988: 1585), Kıpçak T. *yarkın* “parlaklık, parıltı, şimşek” (Toparlı 2003: 312), Kırgız T. *carkın* “aydın, göz alıcı, ışık, nur topu” (Yudahin 1988: 182); Neh.Fer. *yaruk* “ışık, aydınlık” “Yana bir üayifalar kelgeyer yüzleri tolun ay teg yaruú bolğay” (241/9) (Eckmann 1956: 166), *yaktı* “parlak, aydınlık, parlaklık” (Kadri 1945: 759), DLT. *yaşın* “şimşek” (Atalay 1986: III/22) gibi türevleri olan *ya- fiiline dayanırlar.

Türkçede y- ~ b- değişmesinin başka örnekleri de görülmektedir. Çeşitli kaynaklarda şu örnekler geçer:

yurbag ~ *burbag*: DLT.de “sürüncemede işi uzatma, işi yarına bırakma” (I/461)

yart ~ *bart*: DLT.de “su içilen bardak” Oğuzca. (I/341). Besim Atalay, DLT.’ün dipnot kısmında, basma nüshada bu *bart* kelimesiyle bundan sonra gelen iki kelime, yani *bart burt tutmak* “ansızın bir yandan yakalamak” (I/341) ve daha sonra, “karabasan” anlamına gelen *burt* kelimelerinin yazma nüshada “y” ile *yart* ve *yart yurt* ve *yurt* şeklinde (I/341) olduğunu belirtmektedir.

yart yurt tutmak ~ *bart burt tutmak*: DLT.de “ansızın bir yandan yakalamak” (I/341).

yudutmak ~ budutmak: DLT.de “soğukta dondurarak öldürmek” (II/302) şeklinde geçer. Besim Atalay, eserin dipnot kısmında, yudhutti-yudhuttur-yudhutmak şeklinde geçen kelimelerin yanlış yazılmış olması gerektiğini, bunların doğrusunun “b” ile budhutti-budhuttur-budhutmak olacağını, çünkü bugün buymak, buydurmak kelimelerinin var olduğunu belirtir (II/32); ancak çeşitli kaynaklarda, örnek olarak Kıpçak T.de *yut* “soğukun şiddetinden hayvanların telef olması”(Toparlı vd. 2003: 330), DLT.de *yut* “kışın soğukta hayvanları öldüren felaket” (III/142) şekillerinde açıklanan *yut* kelimesine de rastlanır. Yine DLT.de *yutıktı* “yılıklı yutıktı”, “yılıklı yutadı” (yılıklı ve davar kardan öldü.) bu, soğuktan yılıklı ve davar öldüğü zaman söylenir. (III/76) şeklinde *yut* kelimesinden yapılmış *yutıkmak* ile ilgili açıklamalar bulunur. Çeşitli kaynaklarda *buy-* “soğuktan donmak” (Toparlı vd. 2003: 330,39) fiilinin de geçmesi, kelimenin hem b-’li hem y-’li şekillerinin olduğunu gösteriyor.

yoruk ~ yorık ~ borık: DLT.de “gidiş, huy”(I/378)şeklinde açıklanır. Besim Atalay, DLT. dipnotunda *borık* kelimesinin basma nüshada *borık* şeklinde olduğunu, yazma nüshada *borık* şeklinde iken kırmızı mürekkeple ilk harfin altına bir nokta konarak yorık biçimine sokulduğunu belirtir; ancak kelimenin eserde “b” harfinde gelmesi (I/378) de ilgi çekici bir ayrıntıdır. Bu da kelimenin yanlış yazılmadığını, *yorık* ve *borık* şeklinde kullanıldığını gösteriyor.Kaşgarlı bu kelimeyi *borık* “huy, gidiş, insanlarla geçiniş, beg borıki neteg: Beyin gidişi, huyu nasıldır?” (I/378) şeklinde tespit etmiş. Eserde düzenli olarak hem b- hem y-’li başka kelimelerin de bulunması, bu kelimenin de yanlışlıkla *borık* yazılmadığını ortaya koyuyor.

yuba- ~ burba-: DLT.deki “er ışığ yubadı: adam işi ihmal etti, yüzüstü bıraktı, üstüne düşmedi.” (III/86), “er ışığ burbadı: adam işi salladı, savsakladı, üzerine düşmedi” (III/275) şeklindeki açıklamalar *yuba-* ve *burba-* arasında hem ses hem anlam bakımından ilgi olduğunu gösteriyor.

yubal- ~ yuban- ~ burbaş-: DLT.de “karışmak”(III/76).

yubat- ~ burbat-: DLT.de “hile etmek” (II/315) (*yap ~ yup*: hile); *yubattı*: Ol ışığ yubattı: O, işi savsaklattı, başkasına işi savsaklamayı emretti. Bu kelimenin asıl manası hile etmektir; Oğuzlar, “Ol anı yubaladı “derler ki “o, onu aldattı.” demektir.(II/315); *burbattı*

“Ol anımg ışın burbattı: O, onun işini karıştırdı ve geciktirdi.(II/327)

yulak ~ bulak: Kıs.Enb.da *yulağ* “küçük su pınarı” (3v3) (Ata 1997b: 142, 723), *bulak* “çeşme, pınar”(176v19) (Ata 1997b: 142); Yeni Tar.Söz. de *bulak* “kaynak, pınar, çeşme” (Dilçin 1983: 39), Kıpçak T.de *bulak* “göl, kaynak, memba, pınar” (Toparlı vd. 2003: 37)şeklinde geçmektedir. Clauson da *bulak* kelimesi yanında *yulak* kelimesini vererek bu kelimelerin “kaynak, pınar” anlamlarıyla aşağı yukarı anlamdaş olduğunu belirtir(1972: 336).

yoz ~ boz ~ bor: *yoz* “1.vahşi, 2. yavan, bayağı, 3. zararlı, 4. sürülmemiş ve ekilmemiş (yer)” (Dilçin 1983: 251); Kıpçak T. *yozlamak* “koyun kısır kalmak”(Toparlı vd. 2003: 327); Yeni Uygur T. *bozyer* “sürülmemiş toprak, *boz yer açmak*: sürülmemiş toprağı tarla haline getirmek” (Necip 1995: 50), Kazak T. *boz* “1. yüksek yerlerde biten bir nevi bitki, 2. kurak yer” (Oraltay 1984: 46), *boz* “sürülmemiş toprak”(Dilçin 1983: 38), Anad. ağz.da *boz* “okumamış, olgunlaşmamış basit adam” (*Kilis-Gaz; -Mr; -Yz; Taçın-Bünyan-Ky) (DS II: 748), *bozlamak* “tarla boş kalmak, sürülmeden kalmak” (Karakuş köyleri *Ünye-Or) (DS II: 751); *bor* “1. yağmurdan sonra toprağın üstünde meydana gelen tuzlu beyaz tabaka”

(-Af), *boraz* (Kösten *Honaz-Dz), “2. taşlık, işlenmemiş sert toprak, ekilmemiş tarla” (-Af, *Uluborlu, *Senirkent-Isp vs.), *borak* (Bornova-İz), *boraz* (Gönen-Isp), *bur* (*Maçka-Tr), “3. yollarda havaya kalkan toz”(Polatlı*-Ank), “4. kireç, tebeşir, beyaz toprak

” (Doğanbey *Beyşehir, Argıthanı *İlgin, Bisse-Kn) “5. taşların güneye bakan yüzünde oluşan yosun ” (Bulut *Akşehir-Kn) (DS II: 737); Kazak T. *bor* “ tebeşir ”(Oraltay 1984: 48) ; Yeni Tar. Söz. *borlağ ~ bozlağ* “sürülmemiş tarla ” (Dilçin 1983: 37).

yoz- ~ boz-: Süh. Nev. *yoz-* “ silmek, dağıtmak ”(4114.beyit) (Dilçin 1991: 653) ; *bozmak*

“ bir yerin, bir şeyin düzenini karıştırmak, dokunmak, zarar vermek, kötü duruma düşürmek, geçersiz bir duruma getirmek.... bırakmak, dağıtmak ”(Türkçe Sözlük,1988: 218).

yaldır yaldır ~ baldır baldır: Anad. ağz. *baldır baldır* “parıl parıl ” (-Gaz) (DS II: 502) ; *yaldır yaldır* “ parıl parıl ” (Dilçin 1983: 231)

yaldırdamak ~ baldırdamak: *baldırdamak* “ parlamak, parıldamak ” (Bağyaka *Finike-Ant) (DS II: 508), *yaldırdamak* “ ışık yansımak, parlak bir nesne parlayıp sönmek ”(-Sn; *Antakya-Hat) (DS XI: 4133).

baz ~ yat: DLT.de *baz* “ yat, yabancı, garip ”(III/148,159).

balçık ~ yalçık: Anadolu ağz. *yalçık* “ buzun, donun sıcaktan erimesiyle oluşan çamur: Yalçık tarlada çift sürülmez .”(Çöplü *Çivril-Dz) (DS XI: 4143).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi *balkı-* fiili, *yalkı-* fiilinin *y- ~ b-* değişmeli başka bir şeklidir. Bu durumda *balkı-* ile kök ve anlam itibarıyla ilgili görünen bazı türevleri *y-'li* şekillerle karşılaştırmak mümkündür.

Balkı- fiiliyle kök ve anlam bakımından ilgi kurabileceğimiz kelimelerden biri *baldız* kelimesidir. Bu kelime Anad. ağızlarında *baldız* “şimşek ” (-Ba; *Mustafa Kemal Paşa-Brs) (DS II: 506), *baldız çakmak* “ şimşek çakmak ” (*Edremit-Ba), *baldız oynamak* “şimşek çakmak ”(-Ba); Yeni Tar.Söz.de *baldızık* “ ilk ve sonbaharda tan vakti doğan bir yıldız” (Dilçin 1983: 23) şeklinde geçer. Bu kelime ile, çeşitli Türk şivelerinde *y-'li yaldız ~ yaldız ~ yıldız ~ yulduz ~ yulduz*, hatta *y'si* düşmüş *ıldız ~ ulduz* (Toparlı vd. 2003: 321) gibi şekilleri olan yıldız kelimesi arasında bağ kurulabilir. Kanaatimizce hem *baldız* kelimesi hem *yaldız ~ yıldız* kelimesi, *yaldır* “ parıl, ııl ” kelimesinin Altay dillerinde var olan *r // z* (*Es.T. yaz: ilkbahar =Mo.niray=Ma.narhun= Ko.nyerim=Çuv.sur* (Tuna 1992: 25) denkliğiyle kullanılan şekilleridir.

Balkı- fiiliyle kök ve anlam bakımından ilgili gördüğümüz *balkı* “ güzel, parlak, süslü ”(Dilçin 1983: 24); *balkı* “ çok güzel (insan) ” (* İlgin-Kn) (DS II: 507) kelimesi de *y-'li yalkı* kelimesi ile karşılaştırılabilir. Anad ağz.da *yalkı* “ışın”(-Kn) (DS XI: 232) anlamıyla geçmektedir.

Balkı- ile aynı kökten geldiğini düşündüğümüz başka bir kelime *bark* kelimesidir. Bu kelime Türkmen T.de *bark urmak* “ şimşek çakmak ”, *bark urmak* “ parıldamak, güzel ve kesif koku yaymak”(Kara 2001: 159) şeklindedir.Bu isimden *barkımak* fiili yapılmıştır, *barkımak* “parıldamak, ışık saçmak” (Dilçin 1983: 24). *y-'li* şekillere baktığımızda aynı karşılıkları bulmaktayız: Kırgız T.de *yarkı-* > *carkı-* “ parlamak, yıldırımak” (Yudahin 1988: 182)

Yine *balkı-* ile ilgili gördüğümüz *baldır* “ parıl ” kelimesi de daha çok ikileme olarak kullanılan *yaldır ~ yaltır* kelimesiyle [(*yaldır yaldır*: parıl parıl) (Dilçin 1983: 231)] karşılaştırılabilir. *Baldır* kelimesi de *yaldır* kelimesi gibi ikileme olarak kullanılır: Anad. ağz. *baldır baldır* “ parıl parıl ” (-Gaz) (DS II: 502).

Sonuç olarak *balkı-* fiilinin kökünü *yalkı-* ~ *yılkı-* ~ *ılkı-* fiilinin köküyle ilgi kurarak aramak gerekir. Bu da kanatimizce *yan-*, *yal-*, *yak-*, *yar-* ~ *yarı-*, *yaşu-* gibi türevleri olan **ya-* fiil köküdür ; *balkı-* fiilinin yapısını ise *yalkı-* fiiliyle ilgi kurarak çözmek gerekir. Bu durumda *balkı-* (< *yalkı-*) fiili, *ya-l-* [*yal-*: “yalınmak, alevlenmek, güneş yüzü yalayarak çalıp karartmak, ot yaldı: ateş alevlendi. ” (Atalay, 1986: DLT III/63); Teleüt T. *çal-* “ ışık saçmak, parıldamak ”(Sırkaşeva 2000: 11)] fiilinden -k ile yapılmış *yalk* [(görk, bark vs.) (Banguoğlu 1990: 250)] isim şekline + ı- / +i- eklenmesiyle oluşmuş bir fiildir.

Eski Türkçe önses y-'nin Tuva ve Hakasçada ç; Kazak, Karakalpakçada j ; Kırgız, Karaçaycada c ; Tatar şivelerinden bazılarında c yanında j , ts , dz , z , Altaycada d (Tuna 1992: 11) olması, genel Türkçeye has önses ünsüz değişmelerindedir: Anad. ağz. *yalbir* “parıl parıl ”(-Dz, -Bo vs.) (DS.1979: 4142); Teleüt T. *d'albıra-* “yanmak ” (Sırkaşeva 2000: 21); Kırgız T. *calbirt* “tutuşma, alev ” (Yudahin 1988: 167); Teleüt T. *d'ılbırkay* “kaygan, dümdüz ” (Sırkaşeva 2000: 28) ; Türkmen T. *yaldıra-* (Kara 2001: 130), Kırgız T. *caltura-* “ yıldırımak, yalabımak ” (Yudahin 1988: 171), Tatar T. *yaltıra-* (Şahin 1999: 117,14/13), Kazak T. *caltrav* “parlamak, ışıdamak ” (Oraltay 1984: 89), Teleüt T. *d'altıra-* “parıldamak ” (Sırkaşeva 2000: 21) vs.

Yukarıda çeşitli kaynaklardan tespit ettiğimiz DLT. *yurbag* ~ *burbag* “ sürüncemede işi uzatma, işi yarına bırakma ” (I/461), *yart* ~ *bart* “ su içilen bardak ”(I/341), *yudutmak* ~ *buğutmak* “ soğukta dondurarak öldürmek ” (II/302) ; *yoruk* ~ *yorık* ~ *borık* “ gidiş, huy”

(I/378) ; *bulak* “ kaynak, pınar, çeşme ” (Dilçin 1983: 39), *yulağ* “ küçük su pınarı ” (3v3) (Ata 1997b: 142, 723); *boz* “ sürülmemiş toprak”(Dilçin 1983: 38) ; *yoz* “ 1. vahşi, 2. yavan, bayağı, 3. zararlı, 4. sürülmemiş ve ekilmemiş (yer) ”(Dilçin 1983: 251) ; *yalçık* “ buzun, donun sıcaktan erimesiyle oluşan çamur ”(Çöplü *Çivril-Dz) (DS XI: 4143); *baldir* ~ *yaldır* ~ *yaldır* “ parıl parıl ” (-Gaz) (DS II/502) gibi kelimeler, çok az da olsa y- ~ b- değişmesini akla getiriyor. Bu kelimelerde asli önses y- mi yoksa b- midir, örneklerden bunu tespit etmek zor olsa da y-'nin çeşitli Türk şivelerindeki asli durumu ve Altay dillerindeki değişimleri göz önüne alınırsa y-' nin bazı kelimelerde değişerek b- 'ye dönüştüğü söylenebilir. Bu değişimi taşıyan kelimelerin Orta Türkçeden itibaren, DLT'den başlayarak görülmesi de ilgi çekici bir durumdur. Örneklerin özellikle DLT.de yer alması, bu değişimin Oğuz Türkçesine ait olduğu izlenimini veriyor. Bilindiği gibi Divan'da Oğuzlara oldukça önemli bir yer verilmiş ve asıl Hakaniye Türkçesinden sonra, en çok bu şiveye ait kelimeler zaptedilmiştir (Caferoğlu 1984: 42). Örnek olarak Kaşgarlı, yukarıda saydığımız y- yanında b- taşıyan örneklerden *bart* “ su içilen bardak ”(I/341) kelimesini de Oğuzca olarak açıklamıştır. *Balkı-* fiilinin Harezmi ve Kıpçak T.de de görülmesi, bu şivelerde Oğuz dil özelliklerinin mevcut olmasından kaynaklanıyor olabilir. Kıpçakların uzun müddet Türkmenlerle birlikte yaşamaları neticesinde Kıpçakça da Türkmençe ile yakın temasta bulunmuştur. Türkmençe ve Kıpçakçanın eserlerde karışması, Kıpçakça denilen eserlerin Kıpçak-Türkmen grubu diye isimlendirilmesine bile sebep olmuştur (Karamanlıoğlu 1994: XIX) .

Harezmi T. de kısmen Oğuz (Türkmen) ve Kıpçak yerli ağızlarının etkisi altında Karahanlıcadan teşekkül eden bir Orta Asya Türkçesi edebiyat dili (Toparlı 1998: 10) olduğuna göre Oğuzca unsurların bulunması kaçınılmazdır. Bu y- ~ b- meselesinde başka bir görüş ise bunların belki de Ana Altaycadan kalmış, y- yanında b- 'yi de taşıyan dil yadigârları olmalarıdır. Fakat elimizdeki kaynaklarda şimdilik bu değişimi aydınlatacak fazla bilgi yoktur.

KAYNAKÇA

ATA, Aysu, (1997a). *Nāsırü'd-Dīn Bin Burhānū'd-Dīn Rabgūzī Kısasü'l-Enbiyā-I*, Giriş, Metin, Tıpkıbasım, Ankara: TDK

- ATA, Aysu, (1997b). *Nāsırü'd-Dīn Bin Burhānū'd-Dīn Rabgūzī Kısāsü'l-Enbiyā-II*, Dizin, Ankara: TDK
- ATALAY, Besim, (1986). *Divanü Lugati't-Türk Tercümesi-I, II, III*, Ankara: TDK
- BANGUOĞLU, Tahsin, (1990). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK
- CAFEROĞLU, Ahmet, (1984). *Türk Dili Tarihi*, İstanbul: Enderun Yayınevi
- CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre- Thirteenth-Century Turkish*, Oxford
- Derleme Sözlüğü (DS) (1965). *II. Cilt*, Ankara: TDK
- Derleme Sözlüğü (DS) (1979). *XI. Cilt* Ankara: TDK
- Derleme Sözlüğü (DS) (1974). *VII. Cilt* Ankara: TDK
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (1992). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara
- DİLÇİN, Cem, (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK
- DİLÇİN, Cem, (1991). *Mes'ūd Bin Ahmed Süheyl u NevBahār*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi
- ECKMANN, János, (1956). *Nehcü'l-Feradis, II. Metin*, Ankara: TDK
- ERGİN, Muharrem (1997b) . *Dede Korkut Kitabı-II, İndeks Gramer*, Ankara: TDK
- ERGİN, Muharrem (1997a) . *Dede Korkut Kitabı-I, Giriş-Metin- Faksimile*, Ankara: TDK
- KADRİ, Hüseyin Kazım (1945). *Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lugatleri*, Cilt 4, Cumhuriyet Matbaası
- KARA, Mehmet (2001). *Türkmençe*, Ankara: Akçağ
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK
- NECİP, Emir Necipoviç (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Ruşadan Çeviren: İklil Kurban), Ankara: TDK
- ORALTAY, Hasan, (1984)., *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, Tercüme: Nuri Yüce, Saadet Pınar, İstanbul: TDA
- SIRKAŞEVA L.T.Ryumina ve Kuçigaşeva N.A. (2000). *Teleüt Ağzı Sözlüğü* (Çev.Şükrü Halük Akalın, Çaştegin Turgunbayev) Ankara: TDK
- ŞAHİN, Erdal (1999). *Yurt Konulu Tatar Cırları*, Ankara: TDK
- TOPARLI, Recep, Vural Hanifi, Karaatlı Recep (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK
- TOPARLI, Recep (1998). *Harezm Türkçesi*, Tokat
- Türkçe Sözlük (TS) (1988). Ankara: TDK
- TEKİN, Talat, Ölmez Mehmet, Ceylan Emine, Ölmez Zuhul, Eker Süer (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Ankara: Simurg

TUNA, Osman Nedim (1992) .“ *Altay Dilleri Teorisi*”, Türk Dünyası El Kitabı, Cilt-II, s. 7-58
Ankara: TKAE

YUDAHİN, K.K. ve Taymas Abdullah (1988).*Kırgız Sözlüğü*, Ankara: TDK

ZÜLFİKAR, Hamza (1980). *Türkçede Sesyansızlı Kelimeler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Doçentlik Tezi, Ankara